

Evropska migracijska politika in ustvarjanje kategorije »migrant« v Srbiji

Abstract

European migration policy and the construction of »migrants« in Serbia

For a few years before the summer of 2015, when the unprecedented scale and strength of the movement of migrants forced Fortress Europe to temporarily open up a corridor for quicker and safer passage through the Balkans, Serbia was one of the places where many migrants were stuck for days, weeks or even months, on their way towards the EU. The aim of this paper is to present the situation of migrants in Serbia, as it was up to the summer of 2015, from a critical perspective, by showing that the category of 'migrants' created by the European migration policy has been externalized and transposed into Serbian legislation, and that this category is used to justify repression of people who fall into it. In the first part, I theorize on the nature of the EU migration policy – with its tendency to focus on securitization and externalization tendencies – and argue that it produces the category of 'migrants'. In the second part, I discuss the consequences of the migration policy in Serbia, by referring to fieldwork conducted there in 2012 and between November 2014 and July 2015, based on participant observation, informal interviews and subsequent media production. I focus on a case study of two winters in the *jungles* of Subotica.

Keywords: migrants, European migration policy, illegalization, police violence, Serbia

Ela Meh is MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (ela_je@hotmail.com)

Povzetek

Do poletja 2015, ko je gibanje migrantov prisililo trdnjavo Evropo, da začasno odpre koridor za hitrejši in relativno varnejši prehod čez Balkan, je bila Srbija ena izmed etap na poti do Evropske unije, na kateri je veliko migrantov obtičalo za nekaj dni, tednov ali celo mesecev. Cilj članka je iz kritične perspektive predstaviti položaj migrantov v Srbiji pred poletjem 2015. Pokazala bom, da kategorijo »migrant« ustvarja evropska migracijska politika, eksternalizirana in prenesena v srbsko zakonodajo, in jo uporablja za upravičevanje represije nad ljudmi. V prvem delu govorim o značilnostih evropske migracijske politike – njenih težnjah k sekuritizaciji in eksternalizaciji – ter trdim, da ta ustvarja kategorijo »migrant«. V drugem delu predstavim posledice evropske migracijske politike v Srbiji, ugotovljene na podlagi terenskega dela leta 2012 in od novembra 2014 do julija 2015, ki je vključevalo opazovanje z udeležbo, neformalne intervjuje in spremljanje medijske produkcije. V zadnjem delu pa se posvetim študiji primera dveh zim v subotiški džungli.

Ključne besede: migranti, evropska migracijska politika, ilegalizacija, policijsko nasilje, Srbija

Ela Meh je magistrska študentka etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (ela_je@hotmail.com)

Uvod

Od druge polovice leta 2015 je bila balkanska migracijska pot v Evropsko unijo (EU) v središču pozornosti mednarodnih medijev. Takrat je osvobodilno gibanje migrantov, ki so se z lastnimi telesi borili proti restriktivnim in represivnim migracijskim politikam, prisililo trdnjavo Evropo, da začasno odpre koridor za hitrejši in relativno varnejši prehod čez Balkan. Do 18. novembra 2015 – ko je EU na avtonomno gibanje odgovorila s postopnim zapiranjem koridorja, po katerem je bilo odtlej dovoljeno potovati le sirskim, iraškim in afganistanskim državljanom – je v EU v nekaj mesecih prišlo več sto tisoč ljudi.

A že pred poletjem 2015 je imela balkanska migracijska pot ključni pomen, Srbija pa je bila ena od točk, kjer so migranti pogosto obtičali za več dni, tednov ali celo mesecev. Poleti leta 2011 so srbski mediji začeli poročati o novi kategoriji ljudi, ki so se pojavili na različnih lokacijah po vsej državi: »migrante« ali »azilante« so najprej opazili pri »kampiranju« v Subotici, ki so jo potem celo »preplavili«, konec leta pa so »preplavili« tudi Banjo Koviljačo.¹ Kmalu so postajali »čedalje večji problem« (Mitrić, 2011). Od takrat se občasno v medijih pojavi zgodba o »migrantih« – včasih je to kratko in popolnoma nekontekstualizirano poročilo o tem, koliko jih »je bilo ujetih pri ilegalnem prehodu meje«,² ali pa senzacionalistično prikazovanje njihovega trpljenja³ – poglobljenega in verodostojnega poročanja pa v javnem prostoru več kot očitno ni opaziti.⁴ Tudi v srbskem družboslovju in antropologiji je ta tema precej zanemarjena (izjema je Stojić Mitrović, 2012; 2013; 2014).

Migranti iz teh medijskih zgodb, ki večinoma prihajajo iz Afrike in Azije, prek Grčije in/ali Turčije, in so namenjeni v EU, so tema mojega članka. Predstavila bom položaj migrantov v Srbiji, kakršen je bil do dogodkov poleti 2015. Seveda obstaja več skupin, ki bi jim v Srbiji lahko rekli »migranti«,⁵ a pojmovanje tega,

¹ Za poročila medijev glej subotica.com, 2011a in 2011b; b92, 2011; YouTube, 2011. Za pregled poročil subotičkih medijev glej <http://www.subotica.com/tag/azilanti/>.

² Poročila o ducatu ali dveh »illegalcev«, ujetih na meji, so v srbskih medijih pogosta, hkrati pa se zdijo te novice precej nerelevantne glede na to, da vsako leto na desetisoče ljudi prečka mejo »ilegalno« in da jih policija določeno število ujame. Poročila so vedno kratka, zelo neinformativna (razen števila, nacionalnosti, mesta in načina prečkanja meje ne povedo skoraj nič), vsekakor pa bi bila njihova funkcija in učinek na bralce zanimivi temi za raziskavo. V zbirko tovrstnih novic iz vsakega medijskega spletnega portala dostopimo tako, da v brskalnik vpišemo oznako (*tag*) »illegalci« – na primer: <http://www.blic.rs/tag/11053/illegalci>.

³ Med mojim terenskim delom so bila pomembna predvsem poročila o zimski »humanitarni katastrofi« v subotički zapuščeni tovarni (Sovilj, 2014), o prometni nesreči kombija, v katerem je bilo nagnetenih 54 »illegalcev«, 24. februarja 2015 (Tanjug, 2015) in o smrtih na mejah (Božinović, 2015; B92, 2015).

⁴ Z izjemo nekaterih kulturnih dogodkov, ki pa so tudi žal izjemno redki.

⁵ Tu sta najpomembnejši kategoriji: 1. velika kitajska skupnost, ki bi jo lahko uvrstili v kategorijo »migrantskih delavcev«, ki prihajajo legalno in živijo na večno podaljšljivih (in plačljivih) dovoljenjih za začasno bivanje; in 2. »migranti«, ki so prišli v Srbijo kot »begunci« ali »notranje razseljeni« v 90.

kdo je »migrant«, je vedno povezano s širšim razumevanjem konceptov »mi« vs. »drugi«, »avtohtoni« vs. »prišleki«, »avtentično« vs. »hibridno«, »legitimno in pravo« vs. »nelegitimno in zlagano«. Zgodovina antropologije je zaznamovana s poskusi analiz konstruiranosti družbenih kategorij – in tem smislu bom v članku pisala o »migrantih«⁶ v Srbiji. V prvem delu bom pokazala, da migracijska politika ustvarja kategorijo »migrant« z zakonodajo, ki ustvarja migrantsko ilegalnost, kot tudi odreja načine, na katere je mogoče to ilegalnost (včasih le začasno) razrešiti. Teoretizirala bom migracijsko politiko in njene težnje po sekuritizaciji, evropeizaciji in eksternalizaciji. V drugem delu bom govorila o eksternalizaciji migracijske politike EU na Srbijo in predstavila razmere na terenu: najprej posledice migracijske politike na ljudi, ki so uvrščeni v kategorijo migrant, nato pa še študijo primera dveh subotičkih zim.

Moje ugotovitve temeljijo na analizi terenskih zapiskov, nastalih med terenskim delom, ki sem ga kot raziskovalka mreže Migreurop v Srbiji opravljala med januarjem in novembrom 2012 ter med novembrom 2014 in julijem 2015, ko sem bila na študijski izmenjavi na Univerzi v Beogradu. V času terenskega dela leta 2014/2015 sem redno sledila medijski produkciji in bila povprečno dva do tri dni na teden na lokacijah, kjer so bili prisotni migranti. Redno sem obiskovala beograjske parke, kjer so se migranti zadrževali podnevi (in pogosto tam tudi prespali), subotičko *džunglo*,⁷ center za prosilce za azil v Krnjači, center za prosilce za azil v Bogovači in okoliške gozdove, kjer so se zadrževali migranti, ki niso bili sprejeti v center. Dvakrat sem se odpravila tudi na daljše obiske bolj oddaljenih krajev ob meji: Preševo ob meji z Makedonijo in Zaječar, Bosilegrad, Negotin in okoliške vasice na vzhodu ob meji z Bolgarijo. Glavna metoda terenskega raziskovanja je bila opazovanje z udeležbo v vsakodnevni aktivnostih migrantov: preživljala sem čas z ljudmi, ki so čakali na povezavo na poti proti EU, spremljala sem jih pri »vsakodnevni opravi«, kot so nakupi čistih oblek, SIM-kartice ali manjka-jočih delov razbitih telefonov, včasih smo skupaj kuhali čaj ali topel obrok, če je

letih. Ti dve kategoriji nam ponovno razkrijeta, da kategorije kreirajo predsodki in zelo politični procesi. Tako recimo ljudje, ki so se v Srbijo zatekli s Kosova, niso »begunci«, ampak »notranje razseljene osebe«, saj Srbija ne priznava neodvisnosti Kosova in torej ljudje niso prišli iz »druge« države. »Begunci« (*izbeglice*) so le tisti, ki so se v Srbijo zatekli med vojno na Hrvaškem in v Bosni med letoma 1992 in 1995. Ta kategorizacija ni objektivna, apolitična ali nevtralna, tako kot to ni nobena druga kategorizacija nedržavljanov. Po podatkih Migracijskega profila Republike Srbije za leto 2013 živi v Srbiji 57.247 beguncev in 204.049 notranje razseljenih. Za več o tem glej Vlada republike Srbije, 2013.

⁶ Beseda *migrant* je emski izraz, poleg njega se pogosto uporablja tudi izraza *azilanti* ali *ilegalci*. Zadnja se včasih pejorativno nanašata na vse migrante, včasih pa označujeta dve različni kategoriji migrantov: tiste, ki zaprosijo za azil v Srbiji (*azilanti*), in druge, ki ne, in tako ostanejo *ilegalci*.

⁷ Izraz »džungla« uporabljam kot slovenski prevod izraza *jungle*, ki se pogosto uporablja predvsem v povezavi z *džunglami* v Calaisu (glej Schwenken, 2014; Rigby in Schlenbach, 2013). To so samoorganizirani kampi, narejeni iz odpadnih materialov in doniranih šotorov humanitarnih organizacij na obronkih mesta Calais. Izraz prihaja iz perzijske besede za gozd (*janga*).

bilo treba, sem prevajala ali posredovala uporabne informacije. Šest mesecev sem delala kot prevajalka za perzijski jezik za zdravstveno humanitarno organizacijo za brezplačno primarno medicinsko oskrbo ilegaliziranim migrantom. Poleg dolgih pogovorov (neposnetih in neformalnih) sem opravila tudi nekaj polstrukturiranih intervjujev, a sem to metodo hitro opustila, saj se mi je zdelo neprimerno ljudi prositi za intervju v težkih razmerah, v katerih sem jih večinoma srečevala. Pogosto sem navezala prijateljske stike z ljudmi, ki sem jih srečevala, in z marsikaterim sem še vedno v stiku prek Facebooka in Skypa.

Kategorija »migrant« je proizvod migracijske politike

Pri branju literature, ki poskuša predstaviti glavne teme in raziskovalne perspektive v študijah migracij (Koser, 2007; Brettel in Hollifield, 2007), sem se morala strinjati z De Genovim mnenjem, da način konceptualiziranja raziskovalnih vprašanj pogosto izvaja nekakšno »epistemično nasilje nad družbeno realnostjo vsakodnevnega življenja [...] migrantov« (De Genova, 2002: 422–423). Fokus je pogosto osredinjen na razumevanje *vidnih* vidikov življenja migrantov, zanemarja pa se kritična analiza *manj vidnih* vidikov, ki morda ključno definirajo in ustvarjajo njihove življenjske situacije (glej De Genova, 2002: 431).

Brettel in Hollifield (2007: 5) denimo pišeta o antropološkem pristopu k migracijam, ki med drugim predpostavlja, da so »migranti sami dejavni člani (*agents*) v svojem obnašanju, interpretiranju in konstruiranju znotraj omejitev strukture«, vendar pa očitno razumeta »omejitve strukture« kot neodvisne od pojava »migrantov«. Tako ignorirata foucaultovske uvide v dinamike sodobne moči in to, da struktura ni nekaj, s čimer so migranti v interakciji, ampak da struktura pravzaprav ustvarja kategorijo »migrant«. Ne smemo namreč pozabiti na »produktivnost zakonodaje« (De Genova, 2002: 424), ki *ustvarja* »ilegalne« migracije (in s tem migrantsko »ilegalnost«), kakor tudi ne na normalizacijo pripadanja nacionalni državi in »nacionalnega reda stvari« (*national order of things*) (Malkki, 1995), ki ga lahko razumemo kot »domnevno normalno stanje povezanosti s teritorializirano oblastjo in določljivim ljudstvom« (ibid.: 516). Kot piše Malkki, razseljevanje (*displacement*) in premikanje vedno potekata v okviru sistema teritorialnih nacionalnih držav in zato so raziskave premikov in migracij pomanjkljive, če se ne poglobijo v koncept normalizirane »vseljenosti« (*emplacement*) ter v sorodna vprašanja »državljanstva in nacionalnosti, izvora in avtohtonosti, nacionalizma in rasizma ter konceptov identitete, etničnosti in kulture« (ibid.: 515).

Zato je delo Nicholasa De Genove v razmislekih o migracijah tako zanimivo. De Genova piše o zakonski produkciji migrantske »ilegalnosti« v ZDA (2002; 2010) in ugotavlja, da je »'ilegalnost' (prav tako kot državljanstvo) pravni status, ki pomeni družbeno razmerje z državo« (De Genova, 2002: 422). Ilegalnost je rezultat

zakona, ki »definira parametre lastnega delovanja, proizvaja pogoje za možnost tako 'legalnih' kot 'ilegalnih' praks« (ibid.: 424). Z govorom o *ilegalnosti*, raje kot o *ilegalnih migrantih*, izrecno opozorimo na mehanizme, ki producirajo ilegalnost in se izognemo pasti »naturalizacije migrantske 'ilegalnosti'« (ibid.: 421) ter razumevanja migrantov kot intrinzično ilegalnih. Zato bom v nadaljevanju uporabljala izraz *ilegalizirani migranti*, ki poudari, da je njihova ilegalnost rezultat procesa *ilegalizacije* (glej Bauder, 2013) – namesto izrazov, kot so »ilegalni«, »zunajlegalni«, »neavtorizirani«, »iregularni« ali »*klandestini*« (De Genova, 2000: 420).

De Genovovi uvidi v produkcijo migrantske ilegalnosti so koristni tudi za razumevanje evropske migracijske politike, ki prek čedalje bolj poenotenih nacionalnih zakonodaj določa pogoje »legalnega vstopa« in tako ilegalizira vse druge. Poleg tega določi tudi parametre legalizacije – načine, kako lahko ilegalizirani (vsaj začasno) poskušajo legalizirati svoj status, običajno po ilegalnem vstopu. O ilegaliziranju in začasnem legaliziranju bo več rečenega pozneje na konkretnem primeru Srbije, kamor je bila migracijska politika EU prenesena, pred tem pa naj zapišem nekaj besed o razumevanju »migrantov« in migracijske politike.

Razumevanje, kdo je v določeni družbi »migrant« in kdo ne, je vedno povezano s koncepti avtohtonosti in na novo prispelih drugih. Izraz »migrant« tako uporabljam ne le zato, ker je to *emski* izraz, ampak tudi zato, ker razumem »migrante« kot tiste, ki jih (v Srbiji) ilegalizira – in včasih le začasno legalizira – (evropska) migracijska politika. S tem želim poudariti, da je kategorija »migrant« povsem skonstruirana in da tu ne gre za nikakršno *esencializacijo* migrantov: »Nič [...] esencialnega ali povezujočega ni na njej [kategoriji in identiteti migranta], kar bi lahko povežalo določeno 'skupino' ali 'populacijo' in ključnega pomena se je rigorozno izogniti pasti podpiranja kulturalističnih idej o generični 'imigrantski izkušnji'.« (De Genova, 2010: 110) To je potrdilo tudi moje terensko delo: vsi migranti, s katerimi sem govorila, so imeli precej različne izkušnje, zgodbe, ozadja, razloge za migriranje,⁸ in zaman bi iskali esencialne lastnosti, ki so skupne čisto vsem. Edina stvar, ki je zagotovo vsem »skupna«, je to, da so vsi uvrščeni v kategorijo »migrant« in da bodo zato zelo verjetno deležni obravnave v skladu s pravno ureditvijo, ki velja zanje. Tako je moj pristop zasidran v »nasprotovanju tradiciji objektivizacije, naturalizacije in problematizacije migracij« (Editorial Board Movements, 2015).

⁸ Pogosto so razlogi za migriranje večplastni. Tako na primer veliko ljudi migrira zaradi vojne v Siriji, vendar pa na sprejetje odločitve o migraciji v Evropo vpliva kompleksen niz dodatnih dejavnikov. Pogosto so razlogi povezani na zelo osebne in včasih na nepričakovane načine, kar je odvisno od družinskega in poklicnega življenja.

Evropeizacija, sekuritizacija in eksternalizacija migracijske politike

Kot piše Huysmans (2000: 753), so imele pred obdobjem intenzivnejše evropske integracije vse zdajšnje države članice nekoliko drugačne pristope k določanju pogojev za vstop in prebivanje za nedržavljanke in torej drugačne migracijske politike. Dokler je obstajala potreba po dodatni delovni sili, so priseljevanje večinoma spodbujale. Z začetkom krize v sedemdesetih letih, pa tudi s hitro napredujočo evropsko integracijo, so postajale migracijske politike držav članic čedalje bolj enotne in restriktivne. Tako lahko govorimo o *evropeizaciji* migracijske politike, ki jo lahko razumemo kot »politiko, ki se nahaja nekje med institucijami nacionalne države in institucijami na novo nastale nadenacionalne organizacije« (Favell, 1998). Bolj specifično gre za skupek

procesov a) gradnje, b) razširjanja in c) institucionaliziranja formalnih in neformalnih pravil, postopkov, političnih paradig, slogov, »načinov delovanja« in skupnih mišljenj in norm, ki so najprej definirani in konsolidirani v procesu politik EU, nato pa se vključijo v logiko domačih (nacionalnih in podnacionalnih) diskurzov, identitet, političnih struktur in javnih politik. (Radaelli, 2003: 30)

Huysmans trdi, da je *evropeizacija* migracijske politike privedla tudi do *sekuritizacije migracij*, ki jo razume kot predstavljanje »migracij vedno bolj kot [...] nevarnost za javni red, kulturno identiteto in stabilnost trga dela« (Huysmans, 2000: 752). Osrednja predpostavka tega procesa, ki »je pridobila status samoumevnosti« (ibid.: 758), je, da »bo čezmejni pretok blaga, kapitala, storitev in ljudi po odpravi nadzora notranjih meja ogrozil javni red in mir ter pravno državo« (ibid.). Z njo upravičujejo okrepitve zaščite zunanjih meja in razumevanje migracij kot varnostnega vprašanja.

Huysmans govori o produkciji »varnostnega kontinuuma, ki povezuje nadzor meja, terorizem, mednarodni kriminal in migracije« (ibid.: 760). Z roko v roki s tem kontinuumom gre tudi produkcija znanja o notranji varnosti (*internal security knowledge*) (Huysmans, 2000: 761). V zadnjih dvanajstih letih, od njegove ustanovitve leta 2004, je najpomembnejši vir produkcije tovrstnega znanja Frontex, izjemno netransparentna in nikomur odgovorna Evropska agencija za upravljanje operativnega sodelovanja na zunanjih mejah EU.⁹ Produkcija znanja o notranji varnosti, pri kateri sodelujejo tako Frontex kot tudi drugi akterji, je paradoksalna, saj naj bi bilo to znanje namenjeno boju proti vsem, ki bi lahko ogrožali varnost, a

⁹ Za kritike agencije Frontex glej spletno stran kampanije *Frontexit* (<http://www.frontexit.org>), kakor tudi *Statewatch Frontex Observatory* (http://www.statewatch.org/observatories_files/frontex_observatory/index.html).

hkrati *diskurzivno producira* ravno tiste »nevarnosti«, ki naj bi jih odpravljala. Tako to znanje producira kategorije, ki jih predstavlja kot grožnjo, ki je diskurzivna podlaga za upravičevanje represivnih ukrepov in restriktivne migracijske politike. Ta paradoks se pojavlja tudi v tako imenovani *industriji ilegalnosti* (Andersson, 2014): »Ta industrija [...] producira tisto, kar naj bi odpravila, omejila ali preoblikovala – več migrantske ilegalnosti. Tako se ciklično zagotavlja več financiranja v začaran krog, ki spominja na 'vojno proti terorizmu'; bolj ko se zdi grožnja na meji strašljiva, večji so potencialni dobički od te fantomske grožnje.« (ibid.: 8) Če sprevidimo paradoks produkcije znanja o notranji varnosti, ugotovimo, da za »bojem proti ilegalni migraciji« leži mehanizem, ki to »ilegalno migracijo« najprej producira.

Migracijska politika EU tako namenja vedno več sredstev za varovanje meja (glej npr. Andersson, 2014: 14, 291) in s tem postaja bolj intenzivna, a tudi bolj *ekstenzivna*: ne obsega le ozemlja EU, ampak se širi na čedalje večja sosednja območja. Ta »izvoz«, ki je najbolje opisan v primerih Severne Afrike (Andersson, 2014), Srbije (Stojić Mitrović, 2012; Corbineau, 2014) in Turčije (Migreurop, 2011), se imenuje *eksternalizacija* migracijske politike EU. Obljuba tržnih ali vizumskih ugodnosti, ali pa približevanja članstvu EU, deluje kot nekakšen »vzvod« (Corbineau, 2014: 187), ki ga EU uporabi, da države v svoji neposredni sosesčini prisili, da stražijo njene meje, korak predno migranti pridejo do njih. V Srbiji, ki je leta 2012 postala uradna kandidatka za članstvo v EU, smo tako bili priča – kot prej v drugih balkanskih državah, kot sta Slovenija in Hrvaška – sprejetju zakonodaje, med drugim tudi na področju »upravljanja migracij«, ki preslikava zakonodajo EU.

Migracijske politike v Srbiji torej ne moremo obravnavati ločeno od evropske migracijske politike. Čeprav bi se strinjala z De Genova (2002: 431), da »so družbeno-prostorske predpostavke in imaginacije nacionalizma pomembno oblikovale samo konceptualizacijo migracij«, v tem konkretnem primeru na konceptualizacijo migracij nima največjega vpliva srbska država, temveč EU in *njeno* pojmovanje evropskega ideala teritorialnosti, pa tudi mobilnosti, varnosti in legitimnosti preselejevanja. Seveda to ne pomeni, da lokalni kontekst, v katerem ima srbski nacionalizem pomembno vlogo pri konsolidaciji države in postavljanju meja, ne vpliva na to, kako se evropska migracijska politika manifestira v Srbiji. Želim zgolj poudariti, da imajo mehanizmi in logika srbske migracijske politike svoj izvor v EU.

Predno je Srbija prevzela migracijsko politiko EU, je ta ista politika strogo izključevala¹⁰ tudi same srbske državljane. Do nedavnega so ti potrebovali vizum za vstop v schengenski prostor in ravno v zameno za liberalizacijo vizumskega režima, do katere je prišlo leta 2009, je Srbija – po načrtu, definiranem v t. i. *Roadmapu* k vizumski liberalizaciji (Roadmap on Visa Free Regime, b. d.) – prevzela

¹⁰ Izključevanje srbskih državljanov, čeprav morda manj strogo kot do leta 2009, še vedno obstaja. Ljudje s srbskim potnim listom lahko legalno ostanejo v EU le tri mesece in nimajo pravice do dela (če nimajo posebnega dovoljenja za delo). Poleg tega pa je večji del tisočev srbskih državljanov, ki v EU zaprosijo za azil, deportiran nazaj v Srbijo.

glavne postulate migracijske politike EU. Tako se je Srbija v manj kot desetletju pretvorila iz države, katere državljani so ostro izključeni iz EU, v državo, ki se je z odpravo vizumov delno in pogojno vključila v mobilnost EU, v zameno za to, da je sama postala zunanji taboriščni paznik, ki preostanek ilegaliziranih neevropskih »drugih« izključuje iz svojega teritorija in/ali jim preprečuje dostop do temeljnih pravic (po tem, ko jim uspe neavtoriziran vstop v državo).

S tem ko Srbija prevzema nalogo paznika-vratarja trdnjave Evrope in skuša zastaviti migrante predno prispejo v EU, prihaja do »proliferacije meja« (Mezzandra and Neilson, 2008). Meje ne zaustavljajo gibanja ljudi – ti vedno najdejo načine, kako premagati ovire, in tudi če se ena pot zapre, postane predraga ali prenevarna,¹¹ se hitro odpre nova – njihov učinek je, da gibanje otežijo, podražijo in upočasnijo. Meje postanejo *liminalne porokratične institucije* (Tsianos in Karakayali, 2010: 374). Meje so liminalne, ker »delujejo v liminalnih prostorih med javnimi, državnimi in nadnacionalnimi organizacijami« (ibid.) – meje v Srbiji stražijo in reproducirajo srbska država, kakor tudi nadnacionalne enote Frontexa in razne javne institucije.¹² Meje so *porokratične*, ker je »njihova glavna funkcija regulirati tokove mobilnosti in upravljati poroznost meja«: vsa draga oprema (termalne kamere, radarji, detektorji kisika in srčnih utripov, skenerji, daktiloskopske naprave, podatkovne baze in računalniški sistemi) in osebje so torej namenjeni nadzoru mobilnosti in ohranjanju poroznosti. Ker meje upočasnjujejo gibanje, prihaja ne le do proliferacije *meja*, ampak tudi do proliferacije *taborišč (camps)*. Povzemajoč Mezzadro, za katerega je »sodobni kamp tip 'dekompresijske komore', ki deluje tako, da razprši pritisk na trg dela«, razumeta Tsianos in Karakayi taborišče kot »prostorski poskus začasnega nadzora gibanja« (Tsianos in Karakayali, 2010: 384). Z eksternalizacijo migracijske politike na Srbijo ta deluje kot veliko migrantsko taborišče, ali pa zbirka migrantskih taborišč, katerih funkcija sta prostorski nadzor in upočasnitev gibanja proti EU.

Lahko bi celo rekli, da imajo vse države na balkanski migracijski poti v EU funkcijo začasnih taborišč: čeprav je tako migrantom kot oblastem v teh državah jasno, da malokdo želi ostati v teh taboriščih, ta opravljajo pomembne funkcije in imajo različne posledice. Upočasnjeno potovanje pomeni razpršitev »pritiska« na sprejemne zmogljivosti držav EU. Bolj nevarno potovanje naj bi bodoče migrante, ki imajo možnost izbire, »odvrčalo« od te poti. Dražje potovanje prinese večji dobiček tistim, ki organizirajo »ilegalne« prehode meja, kakor tudi »legalni« industriji

¹¹ Spomimo se samo največje množične utopitve v Sredozemskem morju v sodobni zgodovini – 18. aprila 2015 je 650 ljudi utonilo okrog 73 navtičnih milj severno od Libije, ko so poskušali priti do Italije.

¹² Zakon o tujcih v 45. členu pravi, da so »državni organi, pravne in fizične osebe dolžne, brez odlašanja, obvestiti odgovorne organe o tujcu, ki nezakonito biva [...] v Republiki Srbiji« in tako nalaga dolžnost preverjanja osebnih dokumentov ne le uslužbencem notranjega ministrstva, ampak tudi drugim državnim institucijam in celo posameznikom. Glej *Zakon o strancima* (2008) ter Stojić Mitrović in Meh, 2015.

preprečevanja »illegalnih« migracij (glej Andersson, 2014; Rodier, 2012). Poleg tega proliferacija meja in »procesi filtriranja in diferenciranja, ki potekajo na meji, jasno oblikujejo delovno silo v raznolikih prostorih in prek njih« (Mezzadra in Neilson, 2008). V sodobnem svetu, ki »je postal bolj odprt za tokove kapitala in dobrin in bolj zaprt za premike človeških teles« (ibid.), so meje eden od načinov, kako kapital disciplinira delovno silo.

Evropska migracijska politika v Srbiji

Srbija je v zameno za odpravo vizumov in približevanje EU sprejela dva tipa zakonov in politik, ki skupaj tvorita »korenček« in »palico« disciplinirajoče migracijske politike.

Prvič, obstajajo bolj jasni represivni vidiki migracijske politike, ki pomenijo »palico« disciplinirajočega pristopa do migrantov. Ti vključujejo *Zakon o strancima* (2008) (v nadaljevanju *Zakon o tujcih*) in *Zakon o zaščiti državne granice* (2008 in 2015) (v nadaljevanju *Zakon o zaščiti državnih meja*). Ta dva zakona temeljita na podobnih zakonih držav EU in sta tista zakona, ki neposredno ilegalizirata ljudi. Tako *Zakon o tujcih* določa pogoje legalnega vstopa in bivanja, predpisuje postopke v primeru ilegalnega vstopa in bivanja ter dovoljuje zapiranje migrantov (*detention*) in deportacije. *Zakon o zaščiti državne meje* pomeni zakonsko materializacijo ideje, da ima nacionalna država pravico do teritorialnega izključevanja ljudi, ki jih označi za »tujce«. Težak položaj ilegaliziranih migrantov v Srbiji, o katerem bom govorila v nadaljevanju, je torej neposreden rezultat izvajanja teh represivnih zakonov.

In *drugič*, obstaja tudi navidezno manj represiven, a ravno tako disciplinirajoč vidik migracijske politike, ki ga imenujem »korenček«, in sicer zakonodaja in politike, ki tvorijo azilni sistem v Srbiji. Neodvisni azilni sistem v Srbiji obstaja od leta 2008, potem ko je ta leta 2007 sprejela *Zakon o azilu*. Azilna zakonodaja temelji na Ženevski konvenciji iz leta 1951 in Dodatnem protokolu iz leta 1967.¹³ Čeprav je Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) ratificirala prvo že 29. 9. 1959 in drugega 11. 10. 1967 in je Srbija naslednica vseh mednarodnih pravnih obveznosti SFRJ, je Srbija razvila svoj neodvisni azilni sistem šele pod pritiski EU. Pred tem je tistih nekaj prošenj za azil, ki so jih ljudje vložili na ozemlju Srbije, obravnaval UNHCR, ki je nato ljudi, ki so dobili azil, preselil v države, ki so sprejele begunce (Kanada, Avstralija). Dejstvo pa je, da se v Srbijo z namenom iskanja mednarodne zaščite ni zateklo veliko ljudi. Z zaostrovanjem migracijske politike in multiplikacijo migracijskih poti se je v zadnjih letih povečalo število ljudi, ki potujejo čez Srbijo in so se tam zaustavili zaradi čedalje težje prehodne schengenske meje z Madžarsko. Z razvojem azilnega sistema se jih je čedalje več odločilo, da bodo

¹³ Za razvoj konstrukcije sodobnih »beguncev« in »begunskih študij« (*refugee studies*) glej Malkki, 1995 in Petrović, 2014.

zaposili za azil v Srbiji. Sicer ne zato, ker bi dejansko imeli kakršnokoli upanje, da bodo azil tudi dobili,¹⁴ ali ker bi hoteli ostati v Srbiji,¹⁵ temveč zato, da bi vsaj začasno prekinili svojo *ilegaliziranost*. Zato so možnosti, ki jih ponuja Zakon o azilu, bolj podobne »korenčku« discipliniranja in so migrantom navidezno nekoliko bolj naklonjene kakor pa »palica« odkrito represivnih zakonov.

Videti je, da ta dva dela migracijske politike kreirata dve podkategoriji migrantov: po eni strani so tu *ilegalni* migranti, po drugi pa *prosilci za azil* (in v primeru peščice, ki so dobili status mednarodne zaščite, lahko govorimo o *beguncih* ali *osebah pod subsidiarno zaščito*). Ti dve kategoriji sta v političnih in medijskih diskurzih različno predstavljeni: *ilegalni migranti* kot grožnja za srbsko ekonomsko blaginjo, moralne in kulturne vrednote, zdravje in ozemlje, *prosilci za azil* pa v najboljšem primeru kot žrtve, ki potrebujejo zaščito, pogosto pa tudi kot nelegitimno (»lažni azilanti«) breme za že tako nezadosten javni proračun. Ti dve podkategoriji skupaj spadata v kategorijo »migrant«, ki jo producira migrantska politika, in čeprav sta včasih predstavljeni kot esencialno drugačni, večina migrantov med svojim bivanjem v Srbiji večkrat preide iz ene v drugo. Skoraj vsi migranti vstopijo v državo ilegalno, marsikateri od njih zaprosi za azil, a pri poskusih zapuščanja države spet postane ilegalen, ko ga morda ponovno ujame policija in zapre ali deportira, ali pa mu celo uspe ponovno zaprositi za azil.¹⁶ Tako se pravni status osebe in ravnanje z njo, ki ga zakon predvideva za različne podkategorije, spreminja s časom in prostorom.

Posledice »korenčka« in »palice« migracijske politike

Posledice »preskakovanja« med podkategorijami, pa tudi različnih obravnav, ki so jih bili isti ljudje deležni v različnih kategorijah, so bile jasno vidne med mojim terenskim delom. V tem delu bom strnila analizo terenskih zapiskov, ki se nanaša na posledice, ki jih imata ilegalizacija in začasna legalizacija za migrante v Srbiji.

Začeti je treba z *vstopom v Srbijo*, ki ga določa *ilegalizacija potovanja* in je ena od posledic migracijske politike EU. Ljudje nikoli ne izberejo ilegalnega načina potovanja, ta način je pogosto edina možnost, ki jim preostane, ko ne morejo pridobiti

¹⁴ Od začetka neodvisnega azilnega sistema je le peščica ljudi dobila status mednarodne zaščite (status begunca ali subsidiarne zaščite) – za najnovejše statistike glej poročilo nevladne organizacije *Beogradski centar za ljudska prava*, 2014: 20.

¹⁵ Srbija do danes nima integracijske politike – za evalvacijo stanja integracije glej poročilo nevladne organizacije *Beogradski centar za ljudska prava*, 2014: 50.

¹⁶ To se je dogajalo predvsem v prvih nekaj letih azilnega sistema, ko Srbija še ni imela naprav za skeniranje prstnih odtisov in centralne baze podatkov o prosilcih za azil. Med terenskim delom leta 2015 sem slišala več pričevanj, da ljudem niso dovolili ponovno zaprositi za azil, saj je skeniranje njihovih prstnih odtisov pokazalo, da so pred tem že zaprosili za azil, četudi pod drugim imenom.

potnega lista in vizuma za legalno potovanje, večinoma zaradi strukturnih ovir. Globalne neenakosti se namreč odražajo tudi v neenakostih v mobilnosti: medtem ko povprečen Evropejec dobi vizum za skoraj katerokoli državo sveta dokaj hitro, brez težav in v zameno za relativno majhen delež povprečne plače, je za povprečnega Afganistanca ali Somalca to skoraj nemogoče, tudi če v postopek investira več svojih mesečnih plač. Ljudem največkrat preostane le možnost ilegalnega potovanja, ki ga pogosto organizirajo tihotapci ljudi (*human smugglers*).

V *mainstream* političnih in medijskih diskurzih so »tihotapci« in »tihotapske kriminalne mreže« (*criminal networks of human smugglers*) pogosto predstavljeni kot sadistični kriminalci, ki ljudi prisilijo v potovanje v nehumanih razmerah, neredko so okrivljeni za tragedije in smrti, ki se zgodijo na mejah ali ob njih (glej De Genova, 2015). Predvsem v medijih se velikokrat meče v isti koš »tihotapljenje« (*human smuggling*) in »trgovino z ljudmi« (*human trafficking*) – spet v duhu prej omenjenega varnostnega kontinuuma –, čeprav je tihotapljenje definirano kot *konsenzualno* omogočanje ilegalnega prehoda ljudi čez mejo (večinoma v zameno za denarno nadomestilo), trgovina z ljudmi pa po definiciji vključuje vidika *nekonsenzualnosti* in prisile.¹⁷ Podoba tihotapca je na terenu precej drugačna. Številni migranti so na različne načine vključeni v organizacijo »tihotapljenja«, iz večkrat povsem razumljivih razlogov, saj je zanje to pogosto ena redkih ekonomskih dejavnosti, ki so jim dostopne (ker so ilegalizirani, so povsem izključeni iz možnosti legalnega dela). Tihotapljenje je ena osrednjih dejavnosti, ki se tržijo na ilegaliziranem trgu organiziranja prehoda meje (*illegalised border-crossing market*), zato vključuje velike nevarnosti in tveganja, kakor tudi velike zasluške za »organizatorje«. Tako kot vsak ilegaliziran trg, je tudi trg organiziranja prehoda meje popolnoma dereguliran, kar pomeni, da je usmerjen v ustvarjanje čim večjega dobička in zato zelo nestabilen, nepredvidljiv ter dopušča skrajno izkoriščanje in smrtno nevarne načine potovanja. Zato mora kritika tega trga vključevati analizo strukturnih razlogov, ki ga producirajo ter pogojujejo njegovo ilegalnost in popolno deregulacijo – ti pa tičijo v evropski migracijski politiki, ki ilegalizira potovanje velike večine svetovne populacije in te ljudi potiska v iskanje rešitev na črnem trgu ilegaliziranega potovanja. Velik del moralnega ogorčenja, ki ga politiki in mediji pogosto usmerjajo na sadistične tihotapce, bi torej lahko bil usmerjen v manj vidne, a resnično sadistične zakone in politike, ki povzročajo strukturne razmere, v katerih cvetijo črni trgi in eksploatacija.

Ilegalizacija se nadaljuje tudi *na ozemlju Srbije*. Za ilustracijo, kaj pomeni biti

¹⁷ Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi v 3. členu opredeljuje trgovino z ljudmi kot »novačenje, prevoz, nastanitev ali sprejemanje oseb z grožnjo, uporabo sile ali drugimi oblikami prisile, ugrabitvijo, goljufijo, prevaro, zlorabo pooblastil ali prejemanjem plačil ali koristi, da se doseže soglasje osebe, ki ima nadzor nad drugo osebo, z namenom izkoriščanja. Izkoriščanje vključuje vsaj izkoriščanje v namene prostitucije ali drugih oblik spolnega izkoriščanja, prisilno delo ali storitve, suženjstvo ali prakse, podobne suženjstvu, služabništvo, manipulacije ali odstranitev organov.«

ilegaliziran, bi rada opisala zgodbo M., približno štiridesetletne gospe iz ene od zahodnoafriških držav, ki mi je povedala, kaj se ji je zgodilo v Srbiji. Elementi njene zgodbe so odzvanjali v pripovedih številnih ljudi, ki sem jih spoznala v Srbiji. M. je v Srbijo vstopila iz Makedonije v skupini petnajstih znancev. Čez vso Makedonijo so šli peš,¹⁸ hodili so ob železniških tirih, spali v gozdovih in se premikali naprej v temi noči. Jedli so le hrano, ki so jo prinesli s seboj: piškote in vodo. Potovali so februarja in vreme je bilo zelo hladno, ponekod je snežilo. Občasno so se ustavili, se pogreli ob ognju ali poskusili spati, večino časa pa so hodili. Povedala mi je, da je bilo bistvenega pomena poslušati, ali prihaja vlak, in se skozi predore in ozke dele proge premikati hitro.¹⁹ Ko so prispeli na ozemlje Srbije, jih je napadla skupina desetih mladih moških, ki so bili oboroženi z noži in so nanje kričali v nerazumljivem jeziku. M. in njena skupina so se zelo prestrašili, saj so jih pred potjo prijatelji, ki so pot že prehodili, posvarili o lokalnih tolpah, ki na obubožanem obmejnem območju na podeželskem jugu Srbije ropajo migrante in jim poberejo vse, kar imajo vrednega pri sebi. Zato je M. skrila svoj denar in mobilni telefon – njeno edino zvezo z domom – v nogavice in spodnje perilo. Vendar pa so roparji, ko so videli, da v žepih in torbah nimajo ničesar vrednega, vse prisilili, da so se popolnoma slekli, si sezuli čevlje, nekaterim so celo z nožem razrezali srajce in hlače in jih povsem preiskali. M. je bila popolnoma ponižana, prestrašena in šokirana. Ne le, da so ji roparji pobrali ves denar in mobilni telefon, ampak so jo pustili s prerezanimi oblačili, ki jih je potem le nekako za silo spela skupaj, in brez čevljev. Tako je sredi februarja nadaljevala pot v natikačih, ki ji jih je odstopil eden od sopotnikov. Ko sem jo spoznala približno dva tedna po tem ropu v enem od centrov za prosilce za azil, kamor se je zatekla, ko se je sredi zime znašla brez finančnih sredstev za nadaljevanje poti, je imela na sebi še vedno isti par natikačev in debele nogavice. V centru so ji rekli, da zanjo trenutno nimajo nobenega ustrežnejšega obuvala.

Ker je bila ilegalizirana, M. ni mogla prijaviti napada in kraje. Njen pravni status je bil status tujke, ki je »ilegalno« vstopila in prebivala v državi, zato bi imel vsakršen stik z oblastmi zanjo veliko več negativnih posledic kot koristi. Da bi začasno legalizirala svoj status in tako dostopila do vsaj nekaterih pravic, je morala zapro-

¹⁸ Pogosta so pričevanja o pešačenju ali celo kolesarjenju čez Makedonijo, saj ilegalizirani migranti niso smeli uporabljati javnega prevoza. To se je spremenilo 18. junija 2015, ko je Makedonija sprejela nov zakon o azilu, ki ljudem omogoča, da z izraženo namero za prošnjo za azil za 72 ur regularizirajo svoj status in tako uporabljajo javni prevoz. Pred junijem so ljudje bodisi pešačili bodisi tvegali vožnjo s taksijem – če je policija ujela taksista, ki je vozil ilegalizirane migrante, je te za nekaj mesecev zaprla v center za pridržanje, da bi zagotovila njihovo pristnost na sojenju taksistu, za tihotapljenje. Tako se je večina migrantov odločila hoditi peš nekaj dni, ali celo teden, dva, saj so se želeli izogniti možnosti večmesečnega zapore v Makedoniji.

¹⁹ Nekaj mesecev po mojem pogovoru z M. se je v medijih pojavilo poročilo o smrti 14 ljudi, ki so hodili ob železniški progi in jih je na delu, ki je bil preozek, da bi se umaknili, povozil vlak (glej B92, 2015). Bili so del večje skupine, številni so preživeli, a so bili hudo ranjeni – tako je zgodba še tedne krožila med migranti. Nekateri so mi omenili, da so slišali za še več smrti ob železniških progah v Makedoniji, ampak da o smrti enega ali dveh migrantov mediji ne poročajo in poskusijo stvar zamolčati.

siti za azil. Za azil torej ni zaprosila v upanju, da jo bo Srbija zaščitila pred preganjanjem v matični državi – kar naj bi bila pravna podlaga za dodeljevanje azila –, ampak v upanju, da bo tako vsaj začasno dobila zaščito pred nevarnostmi, ki so prežale nanjo kot na ilegalizirano osebo.

Vsak »tujec« ima – vsaj teoretično – pravico zaprositi za azil na katerikoli policijski postaji ali v stiku z oblastmi. Najprej se »izrazi namera za prošnjo za azil«, po navadi na policijski postaji, kjer osebi izdajo papir, ki potrjuje, da je izrazila to namero, in jo usmerijo v enega od petih centrov za prosilce za azil. Temu papirju migranti pogosto rečejo *72-hour paper* (papir za 72 ur), saj imajo tri dni časa, da pridejo do centra za prosilce za azil, v katerega so bili napoteni. Teh 72 ur so torej migranti začasno »legalni« in lahko dostopajo do marsikaterih pravic, ki je prej niso imeli. Brez tega *papirja za 72 ur* jim lahko taksisti odrečejo pravico do vožnje s taksijem, kontrolorji na vlakih ali avtobusih jih lahko odstranijo iz vozila (ali pa jim »zaračunajo« dvojno), ne smejo se (legalno) nastaniti v mladinskih hotelih²⁰...

Pogosto pa je ta *papir za 72 ur* zelo težko dobiti. Policijske postaje neredko izdajajo le omejeno število papirjev na dan, vse druge potencialne prosilce za azil pa zavrnejo rekoč, da je »danes zaprto« ali da »ne dajemo več papirjev« in da naj pridejo »spet jutri«, kar se lahko dogaja tudi več dni zapored. Policija takšno ravnanje seveda zanika. Tako mi je nekega dne policist, ki sem ga opozorila, da je moj prijatelj iz Afganistana že tretji dan zapored poskušal dobiti *papir za 72 ur*, zabrusil: »Tukaj ga še ni bilo – komu naj človek verjame: policistu, ki je državni uslužbenec, ali fantu, ki nima nikakršnega osebnega dokumenta in sploh ne moremo vedeti, kako mu je v resnici ime!« – vendar pa je bilo v zadnjem letu dni izdanih več poročil nevladnih organizacij, ki tovrstno zanikanje pravice do azila zadostno dokumentirajo (glej Human Rights Watch, 2015; Amnesty International, 2015).

Brez *papirja za 72 ur* mnogi ostanejo tudi brez strehe nad glavo. Številni migranti spijo zunaj, tudi v snegu, dežju in temperaturah pod ničlo: v *džungli* v Subotici in okoli centra za prosilce za azil v Bogovači, pod mostovi in v zapuščenih stavbah. Spomladi leta 2015 je vsako noč na desetine migrantov spalo v parkih ob železniški in avtobusni postaji v Beogradu. Vsak dan smo tam srečevali družine z majhnimi otroki, starejše ljudi, bolne in izmučene od poti. Tako sem recimo spoznala sirska družino s tremi otroki, starimi od tri do osem let, ki so teden dni spali v parku. Takoj po prihodu v Beograd jim je na policijski postaji uspelo dobiti *papir za 72 ur*, ki jih je napotil v enega bolj oddaljenih centrov za prosilce za azil, do katerega bi si morali stroške prevoza pokriti sami, denarja pa niso imeli dovolj. Pot so nameravali nadaljevati naslednji dan, a so jih »tihotapci« vsak dan obvestili, da bodo potovali »šele jutri« – tako se je vleklo teden dni. Prve tri dni so spali v enem od poceni mladinskih hotelov v bližini železniške postaje, a po treh dneh so jih lastniki izselili, češ da ne morejo gostiti ljudi, ki jim je pretekel *papir za 72 ur*.

²⁰ Ti v praksi pogosto sprejemajo goste »brez papirjev«, a tvegajo kazensko ovadbo za »tihotapstvo« (glej Stojić Mitrović in Meh, 2015).

Tako je družina preostanek tedna, dokler niso končno odpotovali, spala v parku.

Vsakršen stik s policijo je za ilegalizirane migrante lahko zelo nevaren. Ilegalizirano osebo lahko policija kadarkoli aretira in privede na sodišče zaradi ilegalnega vstopa ali prebivanja, za kar je predvidena kazen okrog petdeset evrov, ali – za tiste, ki ne morejo plačati – pet dni zapor. Zaprti so lahko v kateremkoli okrožnem zaporu (*okružni zatvor*), kjer so zaprti tudi srbski državljani, obsojeni kriminalnih dejanj. Pogosto sem slišala pričevanja, da je v okrožnih zaporih veliko migrantov, da jih po več deset skupaj zapirajo v skupne celice, kjer na tleh ležijo blazine in imajo možnost uporabiti le eno stranišče, tuširajo pa se lahko le vsakih nekaj dni. Po zakonu ima oseba sicer pravico zaprositi za azil ob vsakem stiku z oblastmi – torej tudi na sodišču – in se tako izogniti kazni za ilegalen vstop v državo (ki se prosilec za azil oprosti), a v praksi je migrantom pogosto odvzeta pravica do prošnje za azil, če so bili prijeti pri ilegalnem prečkanju meje ali prebivanju.

Poleg kratkotrajnejšega zapiranja v okrožne zapore grozi migrantom tudi to, da jih policija ob aretaciji zapre v center za pridržanje, kjer naj bi počakali na deportacijo – večinoma v državo, od koder so prišli. V Srbiji obstaja sicer le en center za pridržanje v Padinski skeli v predmestju Beograda in večina migrantov tam ni nikoli zaprta, deportacije pa se organizirajo relativno redko. Vendar pa *možnost* deportacije vedno obstaja. Tako lahko rečemo, da so ilegalizirani migranti v Srbiji *deportabilni* (*deportable*) (De Genova, 2010a): ni vsak migrant deportiran v praksi, a ker za razrešitev »illegalnega« statusa pravno obstaja možnost deportacije v matično državo ali v državo, od koder je oseba vstopila v Srbijo, je lahko ilegalizirana oseba deportirana in so torej vse ilegalizirane osebe deportabilne.

Papir za 72 ur torej začasno prekine ilegalizacijo, hkrati pa omogoča tudi namestitve v katerem od centrov za prosilce za azil – če se prosilec za azil v 72 urah zgłosi v centru, v katerega so ga poslali, se njegov status začasne legalnosti še podaljša: dokler je prisoten na rednih kontrolah prisotnosti vsak večer, ima status prosilca za azil (če pred tem seveda ne dobi odgovora na prošnjo za azil, kar je izjemno redko). V času mojega terenskega dela leta 2015 je bilo v Srbiji pet centrov za prosilce za azil: najstarejši v Banji Koviljači, drugi, ki je odprt od leta 2011 v Bogovađi, dva na jugu države v Sjenici in Tutinu in najnovejši center, odprt od avgusta 2014, v Krnjači. O življenju v centrih naj na tem mestu le povzamem splošni občutek, ki me je preveval skoraj vsakič, ko sem vstopila v katerega od njih: to so povsem brezupni prostori. Azilni sistem in neobstoječi integracijski sistem v Srbiji ne ponujata nikakršne prave možnosti vključevanja migrantov v srbsko družbo in centri za prosilce za azil so mesta segregacije, marginalizacije, nadzora in discipline.

Življenje v centru za prosilce za azil se konča z deportacijo v državo, iz katere je prosilec za azil prišel, ali pa – v veliki večini primerov – tako, da migranti samovoljno zapustijo center, po navadi poskusijo prečkati mejo proti EU. Srbija je vse svoje sosednje države razglasila za »tretje varne države«, saj naj bi imele funkcionalen azilni sistem. To pomeni, da bi lahko osebe, ki so v Srbijo vstopile iz katere od sosednjih držav, v teh državah zaprosile za azil in (teoretično) zaščito tam tudi

dobile. Zato lahko srbske oblasti takšni osebi zavrnejo prošnjo za azil in jo vrnejo v državo, od koder je prišla in kjer bi lahko dobila zaščito. In ker večina prosilcev za azil v intervjuju pri obravnavi prošnje pove, da je prišla iz ene od »varnih tretjih držav«, Srbija večine prošenj za azil ne pretehta na podlagi njihove utemeljenosti,²¹ ampak jih zavrne. Tisti, ki ostanejo v Srbiji do konca azilnega postopka, so tako največkrat deportirani v Makedonijo ali Bolgarijo, a velika večina jih že pred tem zapusti Srbijo.

Zapustiti center za prosilce za azil pomeni »preskok« – ali potisk – nazaj v kategorijo »ilegalnega migranta«. Mnogi poskušajo zapustiti center – in Srbijo – čimprej in tisti, ki si to lahko privoščijo, investirajo denar, ki jim ga pogosto pošljejo sorodniki prek Western Uniona, v čim boljše kupčijo s tihotapci. Tisti, ki si dobrih kupčij in »direktnih« prevozov ne morejo privoščiti, pešačijo. Zloglasna subotiška *džungla* je eden takšnih krajev, od koder se ljudje peš ali z organiziranimi ilegaliziranimi prevozi napotijo naprej proti Madžarski.

Študija primera: dve zimi v Subotici

V zadnjem delu se bom posvetila študiji primera dogodkov v subotiški *džungli*, pozimi 2012 in 2014–2015. Subotica je pritegnila mojo pozornost poleti 2011, ko so se v medijih prvič pojavila poročila o večjem številu migrantov, ki so se tam ustavili, in leta 2012 sem se preselila v Srbijo, da bi bolje spoznala tamkajšnje razmere. Med terenskim delom sem največ časa preživela ravno v Subotici (in Beogradu, kjer sem živeła). Predstavila bom dogodke dveh subotiških zim in pokazala, da pravno-administrativni diskurz, ki ga mediji vestno reproducirajo, *naturalizira* ilegalizacijo in z njo upravičuje represijo nad migranti. Diskurzi in prakse migracijske politike tako ne kreirajo le kategorije »migrantov«, ampak zanje tudi odredajo in diskurzivno upravičujejo represivno obravnavo.

Zima v Subotici leta 2012

Natančna lokacija improviziranih šotorišč, ki sestavljajo *džunglo*, se je z leti spreminjala, saj jih je policija sproti uničevala, ljudje pa so jih vedno znova zgradili, vendar pa se večinoma nahajajo na močvirnatem in grmičastem območju v bližini subotiškega smetišča in razpadajoče opekarne (*cigłana*). *Džungla* je redko prazna: včasih je tam le nekaj ljudi, drugič več sto. Tam se zadržujejo različno dolgo: nekateri ostanejo le dan ali dva, drugi tudi po več tednov ali mesecev (zlasti kadar je prehod meje posebno zahteven).

²¹ To pomeni, da odločevalci niti ne gledajo, ali je oseba v matični državi dejansko preganjana na podlagi rase, vere, narodne pripadnosti, političnega prepričanja ali pripadnosti določeni družbeni skupini, temveč menijo, da lahko oseba dobi negativni odgovor, ker bi lahko za azil zaprosila že v kateri od »varnih tretjih držav«.

Dva glavna problema, ki skupaj pripomoreta k temu, da je življenje v *džungli* skoraj neznosno, sta nenehna policijska represija in nasilje, pa še slabe vremenske razmere: poleti je zelo vroče, sence je malo, ni tekoče vode in vodnjak pogosto postane neuporaben, pozimi pa je še težje zaradi mrzle panonske *košave*, dežja, snega in temperature, ki se pogosto spusti pod ničlo. V obeh zimah v času mojega terenskega dela so bile ravno slabe vremenske razmere tisto, kar je zbuvalo zanimanje medijev in lokalnih oblasti za trpljenje migrantov – policijsko nasilje, ki je po večini popolnoma nedokumentirano²² in ostaja nevidno, pa je stalnica v vseh letnih časih.

Dogodke iz zime 2012 je opisala Marta Stojić Mitrović (2014: 75) in jih bom na tem mestu na kratko povzela. Februarja je bilo izjemno hladno in nekaj desetinaam migrantov v subotiški *džungli* je pomagala le Vzhodno-evropska misija, verska humanitarna organizacija, ki jim je enkrat na dan prinašala hrano, obleke in odeje. Ko so se temperature spustile pod -25°C, so bile dva tedna po vsej Srbiji razglašene »izredne razmere« (*vanredno stanje*): številne šole in javne ustanove so bile zaprte in ljudje, ki živijo na ulicah, so bili premeščeni »na toplo«. Subotiške lokalne oblasti, skupaj z Rdečim križem, so organizirale za migrante, ki so pred tem spali zunaj, začasno namestitev v zapuščenem hotelu Fontana na jezeru Palić, prehrano in osnovno zdravstveno oskrbo. Ko so se temperature spet dvignile nad -25°C (a so ostale globoko pod ničlo), je Fontano nasilno izpraznila policija, vse, ki niso pobegnili pred tem, pa so aretirali, stlačili v avtobuse in deportirali nazaj v Makedonijo. *Džungla* je bila med tem požgana in migranti, ki so ostali, so se znašli v še težjem položaju kot prej.²³

Če dogodke analiziramo z vidika pravne kreacije različnih kategorij »migrantov«, je vidna tudi diskurzivna moč teh kategorij pri upravičevanju nasilnega in represivnega ravnanja. Tako so bili v hladni zimi – a še predno je postalo dovolj hladno, da so oblasti razglasile izredno stanje – migranti v *džungli* konstruirani kot »ilegalni migranti«. Tako država ni imela nikakršne dolžnosti, da jim zagotovi kakršnekoli pravice – še več: kot »ilegalni« so bili tarča legalnih racij, pa tudi sicer nelegalnih, a nesankcioniranih napadov, kraj in izsiljevanja. Ko pa je bilo na državni ravni razglašeno izredno stanje, so bile lokalne oblasti po zakonu dolžne poskrbeti za tiste, ki so spali zunaj. Tako so bili ljudje potisnjeni iz kategorije »ilegalnih migrantov« v kategorijo prejemnikov humanitarne pomoči. Takoj, ko je država razglasila konec izrednega stanja, pa so ti isti ljudje prenehali biti prejemniki pomoči in so postali »ilegalni migranti«. Ker je bilo treba prostor, kamor so jih nastanili med izrednim stanjem, izprazniti, so prišli izvrševalci Zakona o tujcih – policija – in spet uveljavili »ilegalnost« migrantov. Aretacija, odvzem svobode, nekonsenzualno

²² Edine izjeme so poročila lokalne skupine *No border*, nekateri tuji neodvisni medijski poročevalci in poročila nekaterih nevladnih organizacij; glej Human Rights Watch, 2015; Amnesty International, 2015.

²³ Za daljše poročilo in fotografije glej Ela, 2012.

tlačenje na avtobuse, deportacija – vse to je nehumano in represivno nasilje nad migranti, ki pa ga pravni red vidi kot povsem *legalen* način reševanja »problema ilegalnih migrantov«. Znotraj logike pravnega diskurza bi lahko hitro pozabili, da so ti »ilegalci« v resnici ljudje, in če bi vse, kar je »ilegalno«, videli kot grožnjo, bi lahko upravičili represivno delovanje države. A fokus na dekonstrukciji različnih kategorij »migrantov«, vztrajanje, da »ilegalnost« ne sme biti naturalizirana, in vpogled v dinamiko »preskakovanja« med kategorijami migrantov, odstranjejo zaveso diskurzivnega upravičevanja nasilja.

Zima v Subotici 2014–2015

V primeru zime 2014–2015 opazimo podobne mehanizme, vendar pa je tu diskurz postal še bolj rafiniran, saj se poleg »palice« disciplinirajoče migracijske politike pojavlja tudi »korenček«, ki policijsko nasilje in represijo še bolj skrbno maskira in upravičuje pod pretvezo skrbi (*care*) za migrante.

Tudi zima 2014–2015 je bila zelo hladna in zaradi slabih razmer v *džungli* so mediji trpljenje migrantov predstavili kot humanitarno katastrofo: od sto do tristo ljudi, med njimi tudi matere z malimi otroki, so se brez hrane, vode, ustreznega gretja, sanitarij in brez prave strehe nad glavo dneve in tedne zadrževali v poslopjih propadajoče opekarne (*ciglane*) in na okoliških travnikih in močvirjih.²⁴ Zastrahuječe je bilo, da so prisotnost migrantov predstavljali kot nenaden naravni pojav, kot nekaj, kar se je zgodilo samo od sebe in je skrb zbujaajoče, brez kakršnekoli analize razlogov za nastali položaj.

Ko sem obiskala *džunglo* le nekaj dni po tem, ko so se v medijih pojavila poročila o »ljudeh, ki tri dni niso jedli« (Sovilj, 2014), so mi ljudje tam pojasnili, da je glavni razlog za pomanjkanje hrane policija, ki migrante pričaka na njihovi poti do trgovine in jim pokrade ves denar. Položaj, ki so ga mediji prikazali kot humanitarno in skorajda »naravno« katastrofo, je bil v resnici produkt zakonov, ki so ljudi ilegalizirali, in policije, ki je te zakone uveljavljala (kogarkoli so na katerikoli točki lahko aretirali in ga privedli pred sodišče zaradi »ilegalnega bivanja«) in jih v številnih primerih izkoristila za sistematično izsiljevanje denarja od ljudi, ki so bili zaradi tega lačni. Policisti so vedeli, da zakon »ilegalnih« ljudi nikakor ne ščiti in da imajo za nasilje in izsiljevanje popolnoma prosto pot.

Zanimiv je tudi sam način novinarskega poročanja: s predstavljanjem položaja iz »perspektive« trpečih žrtev te humanitarne katastrofe so poročila v bralcu zbujała sočutje, ki ga navadna poročila o »ujetih ilegalcih« ne zbujaajo. V poročanju je bil impliciten ogorčen krik, da bi v tem primeru vendarle nekdo moral kaj narediti. In kmalu je »nekdo« – tudi tokrat policisti – nekaj storil: 29. decembra 2014 (Subotica.com, 2014) in 6. januarja 2015 (gradsubotica.co.rs, 2015) sta se v medijih

²⁴ Poročila, ki so dvignila največ prahu, so prišla iz mreže N1 in od novinarja Miodraga Sovilja. Glej na primer Sovilj, 2014.

pojavi poročili, ki sta delovali kot nekakšen epilog prejšnjim zgodbam iz *ciglane* in kot poročili o »rešitvi« migrantskega »problema« v Subotici. Javnost sta obvestili o akciji, ki so jo izvedli policisti, ko so premražene in lačne migrante iz subotiške *ciglane* »premestili« v ustreznejšo namestitev v centrih za prosilce za azil v Krnjači in Banji Koviljači. Kljub napovedi teh poročil, da naj bi se takšne »premestitve« odslej dogajale tedensko, ni bilo v naslednjih tednih več nobenega poročila o tem.

Ko sem kakšen teden po drugem poročilu o »premestitvi« obiskala *džunglo*, sem videla jasne sledove policijskega nasilja in racije šotorišča. Bivaki, ki so si jih migranti zgradili iz odpadnih materialov, ki so jih našli na smetišču, so bili povsem požgani, šotori, ki so se naslanjali na stene *ciglane*, so bili razrezani na koščke, kakor tudi vsi drugi potencialno uporabni materiali. Nekaj migrantov, ki so še ostali – morda le ducat ali dva – nam je pripovedovalo o povečanem policijskem nasilju. Rekli so, da policija zdaj pride še pogosteje, da so njihove taktike bolj nasilne in da si zaradi tega marsikdo ponoči ne upa spati: v pripravljenosti na beg čakajo, kdaj bo policija pritekla v polni opremi. Poročali so, da policija uporablja solzivec, nekemu fantu so grozili s pištolo in zahtevali, da jim preda ves denar in mobilne telefone, spet drugim so z nožem razrezali obleke in jih prisilili, da jih odvržejo na ogenj, s katerim so požgali njihova začasna bivališča. Enajstletni mladoletnik brez spremstva iz Afganistana, ki je potoval s starejšim, a prav tako mladoletnim bratrancem, mi je povedal, da mu je policija ukradla ves denar. Vsi, s katerimi sem govorila, so bili prestrašeni in ogorčeni nad tem valom policijskega nasilja.

Razlika med medijskimi poročili o »premestitvah« v ogrevane centre za azil in realnostjo policijske represije in nasilja na terenu je osupljiva. Pa pogledjmo, zakaj.

Kot smo videli zgoraj, lahko migranti svojo ilegalizacijo začasno prekinejo, če zaprosijo za azil. Diskurz o azilu zastopajo tudi humanitarne organizacije, nevladne organizacije, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami, in institucije, kot so KIRS²⁵, in v vakuumu pravic, ki ga kreira ilegalizacija, so tudi te organizacije omejene v svojih možnostih delovanja. Zato lahko pogosto slišimo argument, da če bi migranti zaprosili za azil, bi v tem času lahko imeli določene pravice (omejena zdravstvena zaščita, namestitev v centru za prosilce za azil itd.) in se izognili nevarnostim, ki prežijo nanje, ko so »ilegalni«. Tako so recimo poročila iz decembra 2014 uporabljala argument »zakaj ne zaprosijo za azil«: če bi zaprosili za azil, jim ne bi bilo treba zmrzovati v *džungli*. Vendar pa takšna argumentacija ponuja »rešitev« le, če so »problem« zgolj pomanjkanje hrane, mraz in slabe razmere. Če vidimo kot problematično »le« subotiško humanitarno katastrofo, lahko medijska poročila o policijski akciji »premeščanja« vidimo kot epilog zgodbe o človeškemu trpljenju, ki je tako močno zamajala *status quo* popolnega nezanimanja javnosti za položaj migrantov (ki je bil že pred izjemno hladno zimo zelo težak, a so ga mediji skoraj popolnoma ignorirali).

²⁵ Komesariat za izbeglice i migracije Republike Srbije je institucija, odgovorna za nastanitev prosilcev za azil v Srbiji.

Vendar pa je »problem« globlji kot le dejstvo, da nekateri ljudje med hladno zimo v Subotici spijo na prostem in so sestradani. Problem je strukturen in tiči v razlogih, ki ljudi pripeljejo do tega, da ostajajo v *džungli*. Poleg tega večina ljudi, ki pristanejo tam, dobro ve, da obstajajo centri za prosilce za azil. Nekateri od njih so morda poskusili zaprositi za azil v želji, da bi nekaj časa preživel v centru za prosilce za azil, a obstaja možnost, da so jim uslužbenci na policijski postaji to preprečili. Nekateri od njih so gotovo bili v centru za prosilce za azil, a so se odločili center zapustiti in se napotiti naprej. Centri za prosilce za azil sicer dajejo streho nad glavo in tri obroke na dan – ter s tem postajajo mesta, kamor se trpljenje in težak položaj migrantov »pospravi« in skriva od oči javnosti – nikakor pa niso ti centri prava »rešitev« za probleme migrantov. Ti se želijo enakopravno vključiti v družbo, centri za prosilce za azil pa jim tega nikakor ne morejo omogočiti, zato ostajajo institucije, ki migrante marginalizirajo, nadzirajo, disciplinirajo in utišajo.

Policijska akcija »premestitve« in njena medijska predstavitev pa sta ujeti v navidezno človekoljubno težnjo »korenčka« disciplinirajoče azilne politike: ilegalnost migrantov, ki so jo pozimi 2012 policisti rešili z nasilno deportacijo v Makedonijo, so pozimi 2014–2015 rešili s prisilno »premestitvijo« v kategorijo »prosilca za azil« ter namestitvijo v centre. In čeprav naj bi bila premestitev rešitev njihovega trpljenja, je treba poudariti, da gre tu za podobno represivne ukrepe. Migranti so prisiljeni vložiti prošnjo za azil in sprejeti namestitve v centru – torej sprejeti nekaj, za kar so vedeli že prej in česar večina ni želela izbrati. Poleg tega je uporabljeno nasilje: migranti so aretirani, njihova šotorišča so uničena, njihove stvari zažgane. Vendar mediji o nasilju ne poročajo, zakamuflira ga govor o skrbi za človečnost migrantov, o premestitvi v ogrevan center, kar je predstavljeno kot bolj *humana* opcija. Tako je »humanitarna katastrofa« v Subotici, ki močno zamaje *status quo* ignoriranja migrantov, razrešena in uokvirjena v postulate migracijske politike. Javnosti ni treba več skrbeti, ali se spraševati, zakaj so ljudje sredi zime prisiljeni spat zunaj, »problem« je rešen in migranti so nastanjeni v institucijo, ki jim je namenjena po zakonu.

Na primeru dveh zim v Subotici sem skušala pokazati, kako kategorije migrantov vplivajo na obravnavo, ki jim jo namenijo oblasti, ter kako diskurzivna konstrukcija teh kategorij *upravičuje in maskira* celo zelo nasilno in represivno obravnavo. Z vpogledom v razliko med medijskim poročanjem in resničnim položajem sem poskušala nakazati, kateri elementi analize so odsotni ali zakriti v medijskem poročanju, ki slepo reproducira logiko in konstrukcijo naturalizacije ilegalnosti in navidezne človekoljubnosti policijskih ukrepov.

Sklep

V članku sem na podlagi analize terenskih zapiskov in dolgotrajnega opazovanja z udeležbo poskusila predstaviti položaj migrantov v Srbiji. Začetna točka analize je bilo kritično razumevanje evropske migracijske politike, ki jo zaznamujejo težnje po evropeizaciji, sekuritizaciji in eksternalizaciji, ki producira kategorijo »migrant« in prek nacionalnih zakonodaj držav članic določa pogoje ilegalizacije in začasne legalizacije določenih ljudi, ki tako postanejo »migranti«. Prav tako sem analizirala, kako se evropska migracijska politika odraža v Srbiji, in poskusila strniti njene posledice za življenje migrantov. Na koncu sem še, na študiji primera iz Subotice, pokazala, kako pravno-diskurzivna kreacija kategorije »migrantov« ne le določa represijo nad migranti, ampak to represijo tudi upravičuje in maskira ter jo celo predstavlja kot »skrb« za migrante.

V svoji predstavitvi sem se osredinila na represivno obravnavo, ki so je deležni ljudje, postavljeni v kategorijo »migrant« – za potrebe tega članka sem izpustila predstavitve primerov upora, ki si jih migranti vsak dan med seboj delijo in na novo izumljajo, da bi se represiji izognili, ji pobegnili ali jo subvertirali. Prav te zgodbe o medsebojni pomoči, solidarnosti, pogumu, zvižanosti, upor in odporosti (*resilience*) so bile zame stalni vir navdiha in so mi dajale moč med čustveno izjemno napornim terenskim delom. Žal na tem mestu za to ni prostora, a bilo bi nujno nameniti več pozornosti izkušnjam in glasovom ljudi, ki jih nikoli ne moremo zreducirati na neko kategorijo. Vpogled v diskurzivno konstrukcijo kategorije »migrantov« in obravnave, ki jo ta upravičuje, osvetli le *strateške* vidike migracijske politike in mejnega režima, izpusti pa *taktične* interakcije in subverzije njihove uporabe, ki migrantom uspevajo z njihovim avtonomnim delovanjem – če uporabimo de Certeaujevo razlikovanje med *strategijo* in *taktiko* (De Certeau, 2007). V dopolnitev strateških vidikov migracijske politike, predstavljenih v tem članku, bi morali predstaviti tudi taktične interakcije s temi strategijami, saj ravno zgodbe, perspektive in avtonomija migrantov močno razjedajo monolitne predstavitve dominantnih diskurzov o »migrantih« in naturalizacijo njihove ilegalizacije kot edino resnico.

Literatura

- AMNESTY INTERNATIONAL (2015): *Europe's Borderlands: Violations against refugees and migrants in Macedonia, Serbia and Hungary*. Dostopno na: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/1579/2015/en/> (28. julij 2015).
- ANDERSSON, RUBEN (2014): *Illegality, inc: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
- B 92 (2011): *Subotica preplavljena azilantima*, 3. marec. Dostopno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=01&nav_id=546095 (3. januar 2016).

- B 92 (2015): *Makedonija: Voz usmrtio 14 migranta*, 4. april. Dostopno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=04&dd=24&nav_category=167&nav_id=984377 (12. december 2015).
- BAUDER, HARALD (2013): Why We Should Use the Term Illegalized Immigrant. *RCIS Research Brief* 1. Dostopno na: http://www.ryerson.ca/content/dam/rcis/documents/RCIS_RB_Bauder_No_2013_1.pdf (3. junij 2015).
- BEOGRADSKI CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA (2014): *Right To Asylum In The Republic Of Serbia 2014*. Dostopno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2015/04/Right-to-Asylum-in-the-Republic-of-Serbia-2014.pdf> (12. maj 2015).
- BOŽINOVIĆ, SUZANA (2015): Pronađeno beživotno telo stranog državljanina kod Zaječara. *Blic Online*, 6. marec. Dostopno na: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/pronadeno-bezivotno-telo-stranog-drzavljanina-kod-zajecara/fc8rf68> (12. december 2015).
- BRETTELL, CAROLINE B. IN JAMES F. HOLLIFIELD (2007): *Migration Theory: Talking across Disciplines*. New York: Routledge.
- CERTEAU, DE MICHAEL (2007): *Iznajdba vsakdanjosti I: Umetnost delovanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- CORDIBENAU, CLÉMENT (2014): Migration et Asile en Serbie: Une Européanisation des Politiques Publiques et Associatives? *Géocarrefour* 89(3): 183–191.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2002): Migrant »illegality« and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010a): The Deportation Regime: Sovereignty, Space and the Freedom of Movement. V *The Deportation Regime: Sovereignty, Space and the Freedom of Movement*, N. De Genova in N. Peutz (ur.), 33–65. London: Duke University Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010b): The Queer Politics of Migration: Reflections on »Illegality« and Incurability. *Studies in Social Justice* 4(2): 101–126.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2015): *The border spectacle of migrant 'victimisation'*. Dostopno na: [https://www.opendemocracy.net/beyondslavery/nicholas-de-genova/border-spectacle-of-migrant-%E2%80%98victimisation%E2%80%99#.VWwKTbV0gNI](https://www.opendemocracy.net/beyondslavery/nicholas-de-genova/border-spectacle-of-migrant-%E2%80%98victimisation%E2%80%99%E2%80%99#.VWwKTbV0gNI). twitter (1. junij 2015).
- EDITORIAL BOARD MOVEMENTS (2015): Introducing movements. *Journal for Critical Migration and Border Studies. Movements. Journal für kritische Migrations- und Grenzregimeforschung* 1(1). Dostopno na: <http://movements-journal.org/issues/01.grenzregime/01.editorial~en.html> (3. junij 2015).
- ELA (2012): Subotica : "Emergency conditions" end with a mass deportation to Macedonia and a fire in the migrant jungle. *Programmes échanges et partenariats. Site des volontaires*, 12. februar. Dostopno na: <http://emi-cfd.com/echanges-partenariats12/spip.php?article75> (27. december 2015).
- FAVELL, ADRIAN (1998): The Europeanisation of Immigration Politics. *European Integration online Papers* 10(2). Dostopno na: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/>

- faculty/favell/EIOP-C&C.htm (8. junij 2015).
- GRADSUBOTICA.CO.RS (2015): *Akcija transportovanja migranata se nastavlja*, 6. januar. Dostopno na: <http://www.gradsubotica.co.rs/akcija-transportovanja-migranata-se-nastavlja/> (18. december 2016).
- HUMAN RIGHTS WATCH (2015): *Serbia: Police Abusing Migrants, Asylum Seekers Beaten, Extorted, Shoved Back Across the Border*. Dostopno na: <https://www.hrw.org/news/2015/04/15/serbia-police-abusing-migrants-asylum-seekers> (28. julij 2015).
- HUYSMANS, JEF (2000): The European Union and the Securitisation of Migration. *Journal of Common Market Studies* 38(5): 751–777.
- KOSER, KHALID (2007): *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- MALKKI, LIISA H. (1995): Refugees and Exile: From »Refugee Studies« to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.
- MEH, ELA (2013): La Serbie, antichambre de l'Union européenne. *Plein Droit* 96: 27–30.
- MEZZADRA, SANDRO IN BRETT NEILSON (2008): Border as Method, or, the Multiplication of Labor. *European Institute for Progressive Cultural Policies*. Dostopno na: <http://eipcp.net/transversal/0608/mezzadraneilson/en> (8. januar 2016).
- MIGREUROP (2011): *At the margins of Europe: The externalisation of migration controls*. Dostopno na: http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Rapport_Migreurop_2011_Version_anglaise_27012012_pour_derniere_relecture_et_validation_FASTI-SM.pdf (6. februar 2016).
- MITRIĆ, V. (2011): Banja Koviljača: Azilanti sve veći problem. *Večerne novosti*, 17. oktober. Dostopno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:349552-Banja-Koviljaca-Azilanti-sve-veci-problem> (15. januar 2016).
- PETROVIĆ, DUŠKO (2014): Fenomen izbjeglištva u modernom političkom sistemu. *Glasnik Etnografskog Instituta SAN LXII*(2): 49–66.
- PROTOKOL ZA PREPREČEVANJE, ZATIRANJE IN KAZNOVANJE TRGOVINE Z LJUDMI. Dostopno na: <http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/Protokol.pdf> (21. december 2015).
- RADAELLI, CLAUDIO M. (2003): The Europeanization of Public Policy. V *The Politics of Europeanization*, K. Featherstone in C. Radaelli (ur.), 27–56. Oxford: Oxford University Press.
- RIGBY, JOE IN RAPHAEL SCHLEMBACH (2013): Impossible protest: noborders in Calais. *Citizenship Studies* 17(2): 157–172.
- ROADMAP ON VISA FREE REGIME (B. D.): *Visa Liberalisation With Serbia. Roadmap*. Dostopno na: <http://www.esiweb.org/pdf/White%20List%20Project%20Paper%20-%20Roadmap%20Serbia.pdf> (12. januar 2016).
- RODIER, CLAIRE (2012): *Xénophobie business: À quoi servent les contrôles migratoires?* Paris: La Découverte.
- SCHWENKEN, HELEN (2014): From Sangatte to 'The Jungle': Europe's Contested Borderlands. V *New Border and Citizenship Politics*, H. Schwenken in dr. (ur.), 171–186. London: Macmillan Publishers Limited.

- SOVILJ, MIODRAG (2014): Dan sa azilantima: »Kada si poslednji put jeo? Pre tri dana«. *N1*, 4. december. Dostopno na: <http://rs.n1info.com/a17236/Vesti/Dan-sa-azilantima-Kada-si-poslednji-put-jeo-Pre-tri-dana.html> (4. december 2015).
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2012): Eksternalizacija granica Evropske Unije i pojava improvizovanih migrantskih naselja u Srbiji. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 139(2): 237–248.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2013): Stigmatizacija kao posledica ilegalizacije odredjenih oblika transnacionalnog kretanja – dehumanizacija tzv. ilegalnih migranata. *Glasnik etnografskog instituta SANU* 61(2): 163–174.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2014): Presenting as a Problem, Acting as an Opportunity: Four Cases of Socio-Political Conflicts Taking the Presence of Migrants as a Focal Object in Serbia. *Glasnik etnografskog instituta SANU* 62(1): 67–83.
- STOJIC MITROVIC, MARTA IN ELA MEH (2015): The reproduction of borders and the contagiousness of illegalisation: A case of a Belgrade youth hostel. *Glasnik Etnografskog Instituta SANU* LXIII(3): 623–638.
- SUBOTICA.COM (2011a): *Migranti kampuju na Prozivci*, 21. junij. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/migranti-kampuju-na-prozivci-id7641.html> (12. januar 2016).
- SUBOTICA.COM (2011b): *Azilanti preplavili Suboticu*, 15. november. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/azilanti-preplavili-suboticu-id8956.html> (12. januar 2016).
- SUBOTICA.COM (2014): *Imigranti prebačeni iz stare ciglane u kolektivni smeštaj u Krnjači*, 29. december. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/imigranti-prebaceni-iz-stare-ciglane-u-kolektivni-smestaj-u-krnjaci-id21607.html> (12. december 2015).
- TANJUG (2015): U kombiju 54 migranta, najteže povređeni u Beogradu i Nišu. *N1*, 2. februar. Dostopno na: <http://rs.n1info.com/a37690/Vesti/Saobracajna-nesreca-kod-Leskovca.html> (15. december 2015).
- TSIANOS, VASSILIS IN SERHAT KARAKAYALI (2010): Transnational Migration and the Emergence of the European Border Regime: An Ethnographic Analysis. *European Journal of Social Theory* 13(3): 373–387.
- VLADA REPUBLIKE SRBIJE (2013): *Migracioni profil Republike Srbije za 2013. godinu*. Dostopno na: http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/Migracioni_profil_Republike_Srbije_za_2013.pdf (20. december 2015).
- ZAKON O STRANCIMA RS. Sl. glasnik RS 97/2008. Dostopno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html (10. december 2015).
- ZAKON O ZAŠTITI DRŽAVNE GRANICE. Sl. glasnik RS 97/2008 in 20/2015 – dr. zakon. Dostopno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_drzavne_granice.html (10. december 2015).
- ZAKON O AZILU. Sl. glasnik RS 109/2007. Dostopno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_azilu.html (10. december 2015).
- YOUTUBE.COM (2011): *Banja Koviljaca prepravljena azilantima*, 7. oktobar. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Wcfw-hjBF3I> (11. januar 2016).